

THOMAS WIPF

Református egyház és politikai szerepvállalás: Egy svájci nézőpont a szabadság reformátori üzenetére nézve*

Már közel 500 éve foglalkoznak itt a DRHE-n emberek a református teológiával. Örvendek, hogy eljöhettek a „magyar Genfbe”, s ha a bejárat melletti büszke bronzablákon Kálvin és Zwingli képeit látom, valóban nem érzem magam távol otthonomtól. Nem mi vagyunk az első svájciak, akik itt megszólalnak: pl. Karl Barth a 30-as évek közepén és a múlt század 40-es éveiben szoros kapcsolatban volt a magyar református egyházzal, és itt, a Református Kollégiumban nagyon is politikai előadásokat tartott.

A Magyarország és Svájc közötti kapcsolatok egy hosszú egyházi-teológiai-politikai hagyományra tekintenek vissza: a szovjetkommunizmus elleni népfelkelés leverése után 1956-ban 12 000 magyar talált Svájcban menedéket és mai napig is él a Svájci Magyar Protestáns Gyülekezetek Szövetsége. Az egyházi kapcsolatok azonban közismerten még messzebbre nyúlnak vissza. A magyar reformátusok hitvallási irata Zürichből származik, Heinrich Bullinger ilyenformán napjainkban is érezteti hatását e tájakon. 1564-es II. Helvét Hitvallása széles körben elterjedt Magyarországon, magyarul 28 alkalommal adták ki. Összehasonlításképp: csak 24 alkalommal jelent meg németül és 7 alkalommal angolul.

Azonban az Európai Evangéliumi Egyházak Közösségének (továbbiakban EEEK) elnökeként nem csak a különleges kétoldalú kapcsolatokat szeretném felemlíteni Magyarországon és Svájc között, hanem az európai távlatra is szeretném irányítani a figyelmet. Tavaly alkalmam volt a 20 évvel ezelőtti soproni határmegnyitás 20. évfordulójára szervezett osztrák–magyar ünnepségen részt venni. Ez a határ menti találkozó ismét emlékeztetbe idézte, hogy 1989-ben az emberek szabadságvágya és társadalmi ügyekben való részvételének igénye miként tört magának feltartóztathatatlanul utat. Ma, 20 évvel később – persze más előfeltételekkel, de egy komplex európai egyesülési folyamat közepén vagyunk. A 2006-os budapesti nagygyűlésen világosan megfogalmaztuk céljainkat: az EEEK-n belüli ökumenémodell szellemében, mint az EEEK a protestantizmusnak egy európai hangját szeretnénk megszólaltatni az „egység a megbékélt különbözőségben” vezérmottónk szellemében. Egyházközösségünk alapvető teológiai konszenzusa, melyet a megbékélt különbözőség egysége jellemez, a protestáns hang egészére nézve is jelentőséggel bír.

* Előadás a Debreceni Református Hittudományi Egyetemen, 2010. november 4-én.

A harmadik Ökumenikus Európai Nagygyűlésen, 3 évvel ezelőtt a romániai Nagyszébenben az Európai Bizottság elnöke, José Manuel Barroso beszédét a „Megbékélt sokszínűség az egyesült Európában” cím alatt tartotta meg. Ebben kifejtette, hogy Európa számít az egyházak hozzájárulására. Amennyiben az egyházak a maguk a különbözőségeiben is az egységet keresik, elérik azt, amit az EU jelszava „a sokszínűségben egyesülve” jelent. Számomra, éppen svájcként az európai evangéliumi egyházak összenövése mindig egy fontos dolog volt.

Az EEEK által a tagegyházak olyan eszközt hívtak életre, amely által az evangéliumi megfontolásokat és álláspontokat a politikai véleményformáló folyamatokban képviselni lehet. Az etikai munkacsoport lehetővé teszi az EEEK számára, hogy professzionálisan és korszerűen nyilatkozzon meg a társadalom és a politika aktuális kérdéseiről, s ezen evangéliumi hozzájárulást az ökumenikus és európai politikai szervezetekben képviselje. A munkacsoport ebben az értelemben nyilatkozott az emberi méltóság érinthetetlenségéről és az emberi jogokról, melyek az egyházak közös ügyei, de ugyanúgy a háborúk jogosságával és az alapélelmiszerekkel kapcsolatos pénzügyi spekulációkról is. A munkacsoport jelenleg az evangéliumi egyházak halálba segítséssel kapcsolatos álláspontját megfogalmazó dokumentumon dolgozik az EEEK tanácsa kérésére. Tavaly az etikai munkacsoport itt, Debrecenben ülésezett az állam és az egyház viszonyának kérdéséről. Dr. Fazakas Sándor rektor ez alkalommal arra emlékeztetett: „20 évvel a vasfüggöny leomlása után a kelet- és közép-európai egyházak még mindig annak a folyamatnak a közepén tartanak, hogy az államhoz és társadalomhoz való viszonyukat újra fogalmazzák.” Az EEEK szándéka, hogy őket ebben segítse.

Egy másik fontos eszköz az EEEK regionális munkacsoportjai. A Délkelet-Európa Munkacsoportban Magyarország evangéliumi egyházai is komolyan részt vesznek. Most készült el egy a Tanácsnak benyújtott, és a 2012-es firenzei nagygyűlés számára előkészített istentisztelettel foglalkozó tanulmány, amely az istentisztelet különböző formáival foglalkozik a sokrétű társadalmi változások és kihívások tükrében.

Az evangéliumi egyházak hozzájárulása azonban még alapvetőbben is leírható: a szabadság reformatori üzenete nélkül egy egyesült Európa el sem lenne képzelhető. Az evangéliumi egyházak *semper reformanda* elve felmutatja, hogy az egyesülési folyamatokat változások kísérik. Ez a reformra való nyitottság, s önmagunknak a szabadság egyházaként való értelmezése, az individualitás és a részvétel elve, valamint a világot igenlő felelősségvállalás hozzájárulnak ahhoz, hogy az európai népek közötti egyetértés előrehaladjon.

Az evangéliumi szabadság és a felelősség felvállalása azok a kulcsszavak, melyek köré három rövid elmélkedésem felépül, melyet a címben megfogalmazott kérdéssel kapcsolatban írtam le. Zwingli isteni és emberi igazságosság című írásából kiindulva a református egyházak nyilvánosság előtt felvállalt felelősségének természetes jellegéről lesz szó a Svájci Evangéliumi Egyházszövetség munkájával illusztrálva azt.

Isteni és emberi igazságosság (Huldrych Zwingli 1523)

„Isteni és emberi igazságosság” című írásában¹, melyet magam a református szociáletika egyik alapforrásának tartok, Zwingli különbséget tesz a kétféle, isteni és emberi igazságosság között. Az isteni igazságosság az ember belsőjére irányul, középpontjában az áll, hogy miként kell Istent és a felebarátot szeretni. ehhez az isteni igazságossághoz közeledni egy nagy feladat, s amint Zwingli leírja, egy állandó harc.² Van azonban egy út, ezt a nehéz vállalkozást mederbe terelni és ez a hit. Mert, írja ő: Senki [...] nem igazságos, hanem egyedül az Isten, s az, akit a kegyelem által, melynek záloga Jézus Krisztus, ő maga megigazít a hit által.”³

Az isteni igazságossággal szemben áll az emberi igazságosság. Ez a külső emberre vonatkozik. Az igazságosság egy olyan emberi mércék alapján felállított katalógus, melynek szabályai „megelőzik a legdurvább igazságtalanságot”.⁴ Ezen szabályok betartása még nem jelenti az isteni igazságosságnak való megfelelést. Lehetővé teszik azonban a békés, és emberi mérce szerint igazságos emberi együttélést.

Zwinglit e két igazságfogalommal kapcsolatban az foglalkoztatja, hogy miként lehet az isteni igazságosságra való törekvést és a külső és egy felsőbbség által meghatározott emberi igazságosságot összhangba hozni. Itt látszik meg az összefüggés, amelyben Zwingli írását megfogalmazta: el kívánta kerülni annak a látszatát, hogy az emberi törvényes rend ellen lázad, amint azt radikális zürichi követői szorgalmazták volt.⁵ Nem két, egymástól elválasztott igazságossági kategóriáról van szó. Sokkal inkább az isteni igazságosság megnyilvánul az emberi tevékenységekben és az igazságosságra törekvésben⁶, amint Bonhoeffer fogalmazta volt: Az utolsók beleavatkoznak az utolsó előtti dolgokba. Az egyház és a nyilvánosság témájára nézve ma ez azt jelenti: a református egyházak azért lépnek fel nyilvánosan, hogy az evangéliumnak hangot adjanak. A látható egyházat éppenséggel az emberi igazságosságban kell gyökereztetni, s nem valahol az Isten és az ember között, viszont feladata az isteni igazságosságról bizonyosságot tennie.

Zwingli azt írja, hogy bizonyos szociális szolgálatok, pl. a szegényekről való gondoskodás, s a kevésbé előnyös helyzetben levők mellett való kiállás az emberi igazságosság felől nézve nem lennének kötelezőek, de az isteni igazságosság szemszögéből éppen ezek a kötelezőek: „... a hívőnek nem elégséges csak az

1 Huldrych Zwingli: Göttliche und menschliche Gerechtigkeit (1523), in: uő.: Schriften I, Zürich, Theologischer Verlag Zürich, 1995, 161–182; 209–213.

2 Zwingli: id. mű 166

3 Uo. 172.

4 Uo.

5 Uo. 175.

6 V.ö. Mt 5, 17–19. „Ne gondoljátok, hogy azért jöttem, hogy érvénytelenné tegyem a törvényt vagy a próféták tanítását. Nem azért jöttem, hogy érvénytelenné tegyem, hanem hogy betöltssem azokat. Mert bizony mondom néktek, hogy amíg az ég és a föld el nem múlik, egy ióta vagy egy vessző semvész el a törvényből, míg minden be nem teljesedik. Tehát ha valaki a legkisebb parancsolatok közül akár csak egyet is eltöröl, és úgy tanítja az embereket, az a legkisebb lesz a mennyek országában; ha pedig valaki ezeket megtartja és tanítja, nagy lesz az a mennyek országában.”

7 Uo. 186.

emberi igazságosságot betartani, melynek tökéletlenségeit belátja, hanem mind jobban és jobban hajtja őt az isteni igazságosság keresése.⁸ A felsőbbtség – ma azt mondanánk, az állam – Zwingli szerint a nyilvános rend alakításában arra kell, törekedjen, ami az isteni igazságosság mércéje szerint jó. Mert a lelkiismereti kérdésekben és az Isten Igéjének hirdetésében a felsőbbtség a maga emberi igazságosságából kiindulva nem tud elégségeset hozzáadni.⁹ Ezekből a kijelentésekből világossá válik, hogy az ember földi korlátai dacára arra hivatott, hogy az isteni igazságosságnak tetteivel kifejezést adjon. Jóllehet mára az államelmélet etikai alapvetése különböző humanista és jogi elemekkel bővült, az egyházi hang nyilvános ereje mégis megmutatkozik: képes az evangélium etikai horizontján egy másik igazságosságra rámutatni.

A református egyház önértelmezése a nyilvánosságban

Ez a reformátori feladat befolyásolja a református egyházak nyilvános működésének önértelmezését.

Eszerint minden keresztyén feladata Jézus Krisztus követeként és tanújaként élni. Az egyházvezetés – ez minden református számára világos – nem autoritatív tanítói hivatal, amely felülről meghatározhatja, mit kell hinni és hogyan kell az életet alakítani. Minden egyházi véleményt meg kell előzniük a zsinati szervezetű párbeszédeknek. A mai nyilvánosságban, melyben a rövid, markáns állásfoglalások könnyebben megtalálják útjukat a médiába, mint a hosszú viták, ez az önmeghatározás egy kihívást jelent. Ez a kihívás a mi egyházvoltunk velejárója.

Az egyházak nyilvános feladatvállalásának alapja az evangélium. Ez nem jelenti az egyházi látásmód beszűkülését a bibliai témákra, hanem sokkal inkább a szabadságot, az élet minden területén hangot adni az evangéliumnak. Ez az alap nem jelenti a régi struktúrákba való belekeményedést: a református egyház a változás felé nyitott. Az értékek és a hozzáállás változó, s az egyház ezekre a változásokra figyel, amikor az aktuális témákkal kapcsolatosan megszólal. A kihívás abban van, a megváltozott elvárásokat az evangélium központi üzenetével összhangba hozni, s a megváltozott életvalóságra alkalmazni azokat.

Közben figyelni kell arra, hogy az egyház intézményként sem az etikai monopólium birtokosa, egy plurális és szekuláris világban a hangok és vélemények sokszínűsége van jelen, melyek etikai és morális igénnyel lépnek fel. Ez azonban nem azt jelenti, hogy az egyház hangja nem hallatszik. A korábban már említett etikai munkacsoport ülésén itt, Debrecenben, pl. Heinrich Bedford-Strohm azokra a sürgető társadalmi kérdésekre hívta fel a figyelmet, melyekre az emberek az egyházaknál keresnek választ. „Amikor a jelenlegi gazdasági világválságban az igazságosságról van szó, a biotechnológia kihívásairól, vagy a béke megteremtéséről a világ sok konfliktushelyzetében, az emberek az egyházaktól útmutatást várnak.” Pontosan

8 Uo. 186

9 Uo. 193, v.ö. 158. is.

ezt tapasztaltuk meg mi is a Svájci Evangéliumi Egyházak Szövetségében (SEK). A társadalmi nyilvánosság igénye (nem feltétlenül az egyházi nyilvánosságé) arra nézve, hogy a sürgető politikai és társadalmi kérdésekben a református hangot hallva érzékelhetően megemelkedett. Pontosan a szekuláris állam az, amely rá van utalva olyan intézményekre, mint az egyházak és azok tagjai, akik hitbeli meggyőződésükből kifolyólag a társadalmi és politikai vitákban részt vesznek és így evangéliumi értelemben felelősséget vállalnak a világért.

Példák a SEK munkájából

Milyen következtetéseket vont le a SEK az elmúlt évek ezen jelenségeiből? Néhány példával szeretném ezt megvilágítani.

A svájci demokráciát jellemzi, hogy a népakarat, mint megdönthetetlen szuverén, a politikát a lehető legközvetlenebb módon befolyásolja. Ez a politikai kultúra és a református hagyomány zsinati elve egymást kölcsönösen befolyásolták. Különösen két politikai intézmény mutatja ezt: a népi kezdeményezés és a vélemények bekérése (Vernehmlassung). A direkt demokrácia e két eszközét használja a SEK rendszeresen, hogy hangját hallassa.

A népi kezdeményezés a svájci demokrácia legismertebb eleme. Minden polgárnak jogában áll népi kezdeményezéssel alkotmánymódosítást javasolni, mely más választópolgárok megfelelő támogatása esetén, jogi ellenőrzés és a szövetségi parlament határozata után a szuverén elé kerül határozathozatalra. Ezen felül rendszeresen vannak bizonyos tárgyban népszavazások. Abban az esetben, amikor az együttélés alapkérdéseiről és etikai vonzatairól van szó, az egyházszövetség alapvető érvelési rendeket és állásfoglalásokat dolgoz ki és a médiában is részt vesz a véleményképzésben. Nyilvános megszólalás alkalmi voltak az utóbbi időben: a vasárnapi munkaszünet védelme, a szociális törvénykezés, a menekült- és migrációs politika, vagy az EU-val való kétoldalú megállapodások, különösen is a személyek szabad mozgására vonatkozó megállapodás.

A „minaretek építése elleni” népi kezdeményezéssel kapcsolatosan, mely az elmúlt évben nemzetközi visszhangot váltott ki, jól megfigyelhető a SEK részvétele a véleményalkotási folyamatban. A kezdeményezés alkotmánybíróshoz való betérjesztése után a SEK vezetősége számára azonnal nyilvánvaló volt, hogy a minaretek építésének a szövetségi alkotmányban való megtiltása egy teljesen hamis eszköz lenne egy multivallásossá váló társadalom problémájának kezelésére. Nagyon korán egy olyan érvkatalógust dolgoztunk ki, amely az ellenzők és a támogatók érveit is felsorakoztatta. Megalapozott, a kezdeményezést elutasító magatartását az egyház a médián keresztül nyilvánosságra is hozta. Egyidejűleg megjelent a Svájci Vallások Tanácsának nyilatkozata is, melyet arabul is közöltek. Amennyiben a véleményformálást szolgáló, alaposan előkészített tartalmakról van szó, az egyházaknak sok módja van hangjukat hallatni. Ha az egyházak szempontjából a végeredmény korántsem a kívánatos volt, de elkötelezett kiállásuk egy határozott jelzés volt: a svájci református egyházak a muzulmán polgártársak kiközösítése és diszkriminálása ellen foglalnak állást, és a békés együttélés mellett

teszik le voksukat. Kiállásunk eme hatása – s most alig egy évvel a népszavazás után ebben biztos vagyok – mélyen beleivódott a nyilvános tudatba, s nem csupán Svájcban, de külföldön is. Az egyházak világos állásfoglalását a politikai döntéshozók különösképpen a Közel-Keleten határozottan értékelték.

Az egyház nem minden állásfoglalásának kell, mediálisan ilyen hatásosnak lenni, sok állásfoglalás a háttérben hat. Ez a véleménybekérés folyamatára különösen is igaz, mely a szövetségi alkotmányban rögzített. Eszerint a fontos törvény- és szabályzatváltoztatások előtt a kormány a kantonoknak, a politikai pártoknak és az érdekelt köröknek megküldi szövegszerű javaslatait, még mielőtt a tervezet a parlament elé kerül. A SEK-et is gyakran felkéri véleménynyilvánításra, s válaszaira odafigyelnek. Előfeltétele ennek, hogy a tanácsnak kompetens munkatársakból álló stáb álljon rendelkezésére. Például ilyen állásfoglalás történt a közelmúltban bioetikai és ökológiai témákban, az erőszak megelőzése kérdésében (az Egyházak Ökumenikus Tanácsa javaslatára), a képzés tekintetében (különösen is a valóságos képzésre nézve), a migráció és a menedékjog kérdésében, de a gazdasági csúcsberek tekintetében is. Az élet kezdetével és végével kapcsolatos kérdések, az utolsó években a halálba segítség, a palliatív gondozás és az öngyilkossághoz való hozzásegítés kérdésében csúcsosodtak ki. Már 2007-ben a SEK kidolgozott egy alapidokumentumot, melynek címe „A halált megélni – Döntések az élet végén az evangéliumi perspektívából”. Ez lehetővé tette, hogy már a kezdetektől meghatározó módon részt vegyünk az állam törekvéseiben ezeknek a kérdéseknek a szabályozása tekintetében.

Hasonló a helyzet a SEK tanulmányával, mely a legújabb gazdasági és pénzügyi válsággal foglalkozik s a válságot evangéliumi szempontból szemléli. Ezt a tanulmányt a következőkben egy nyilvános rendezvényen és a gazdaság és egyház munkacsoportban is vitára bocsátjuk.

A SEK azt tapasztalta, hogy az evangélium hangjának hallatása, az isteni igazságosságnak való hangot adás meghallatik. Veszi magának a fáradságot, ezt – néha politikai ellenállás ellenében is hangoztatni.

A református egyház és a politikai részvétel

Az 1934-es Barmeni Hitvalló Nyilatkozat 6. tételében ezt olvassuk:

„Az egyháznak az a feladata, és szabadsága is ebben gyökerezik, hogy Krisztus helyett, az ő tetteinek és beszédének szolgálatában állva hirdesse minden népnek a prédikáció és a szentségek által az Isten szabad kegyelméről szóló üzenetet.”¹⁰

Istennek ez a megszabadító kegyelme az egyes emberekre vonatkozik. A református egyházak jellegzetessége, hogy önmagukat ilyen megváltott emberek közösségeként értelmezik. Ez a szabadság azt jelenti, nem foglyai lenni egy dogmatikai rendszernek, egy reflektáló egyház lenni, mely az evangélium élő és aktuális hirdetésének alapján politikai alapkérdésekről nyilatkozik és meghallgatásra talál, ez nagy lehetősége és kötelezettsége is egyben.

¹⁰ Die Barmer Theologische Erklärung, These 6 (<http://www.ref-credo.ch/texte/rb-15> [2010.11.29.]).

A mai svájci politikai kultúra egy hosszú folyamat eredménye, mely a 150 évvel ezelőtti első szövetségi alkotmánnyal kezdődött el. Ez a folyamat Magyarországon még fiatal. A református egyházak világközössége családjának tagjaiként és az EEEK tagjaiként a magyar és svájci reformátusok egymáshoz nagyon közel vannak. A feladat, a politikai életben részt venni, közös, ha különböző körülmények és lehetőségek között is tesszük ezt. Éppen ezért közös érdekünk tapasztalataink rendszeres kicserélése, s az intenzív tematikus összedolgozás is. A kétoldalú kapcsolatokkal és az EEEK-ka léteznek a kölcsönös találkozás és bátorítás helyei. Örömmel veszem, ha ez a kapcsolat a Magyarországi Református Egyházzal és a DRHE-vel intenzívebbé és elmélyültebbé tehető.

Szívből köszönöm Önöknek a mai kitüntetés nagy tisztességét. Úgy veszem, hogy ez a SEK és református svájci egyházak munkájának a bátorítása is, mely kihat az országukon túlra is, de egyben az EEEK munkájának megerősítése is, melynek ügyvezető elnöki tisztét a továbbiakban is nagy örömmel ellátom. Fontosnak tartom a református egyházak közösségtudatának erősödését, mert ezzel a protestantizmus profilját erősítjük meg az ökumenében, a társadalomban és a politikában is.

(ford. Ferencz Árpád)